

**CUMHURİYETTEN PRINCIPATUS'A ROMA DEVLETİNDE
İSTİHBARAT FAALİYETLERİ VE İSTİHBARAT BİRİMLERİ:
GENEL BİR BAKIŞ (MÖ [C.] 500 – MS 284)**

Oğuz YARLIGAŞ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 29 Nisan 2022

Kabul: 15 Haziran 2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: April 29, 2022

Accepted: June 15, 2022

Öz

Roma Devleti ordusunun ve idari yapısının gücü sayesinde yüzyıllar boyunca Akdeniz dünyasının en önemli gücü olmayı başardı ve geniş toprakları kontrolü altında tuttu. Tarih sahnesine İtalya'nın ortasında küçük bir kent devleti olarak çıkan, ilerleyen yüzyıllar içindeyse tüm Akdeniz'i hakimiyeti altına alan ve uzun süre bu hakimiyeti korumayı başaran bu büyük devlet, doğal olarak tarih serüveni boyunca hem içeride hem de dışarıda çok çeşitli tehditlere karşı mücadele vermek zorunda kaldı. İstihbarat faaliyetleri de işte tam bu noktada devreye girmektedir. Romalılar, günümüze kalan kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla en erken dönemlerden itibaren devletlerinin iç güvenliğini sağlamak, olası dış tehditlerden haberdar olmak ve savaş zamanlarında düşman ordularının hareketlerini takip etmek gibi ihtiyaçların karşılanması için çok çeşitli yöntem ve uygulamalardan yararlandılar. Bu makale kapsamında Romalıların tarihleri boyunca gerek savaş ve muharebe zamanlarında gerekse barış zamanlarında iç denetimi sağlamaya ve dış tehditleri etkisizleştirmeye yönelik istihbarat toplama ihtiyacını hangi yöntemlere başvurarak çözdüklerini seçtiğimiz vakalar ışığında ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Roma Askeri Tarihi, Roma Ordusu, İstihbarat Faaliyetleri, İstihbarat Birimleri, Frumentarii

* Dr. Öğr. Üyesi, Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kadıköy, İstanbul. yarligaso@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4379-7577

**Intelligence Activities and Intelligence Units in the Roman
World from Republic to the Principate
(C. 500 BC – 284 AD)**

Abstract

Rome was the most important state of the mediterranean world and she managed to keep wide territories under her control thanks to the power of her army and her administrative structure. Emerging as a tiny city state in the middle of Italy, Rome became the ruler of all the Mediterranean in the course of centuries and naturally she had to fight against all sorts of threats both internal and external. Intelligence activities come to the picture in this context. According to our extant ancient sources, the Romans benefited different kinds of methods and practices in order to provide internal security, to become aware of possible external threats or to keep track of enemy troops in times of war. In this paper I intend to show with the help of some exemplary cases which methods the Romans used to collect intelligence both in times of war and peace for keeping internal order intact and for neutralizing the external threats throughout her history.

Keywords: Roman Military History, Roman Army, Intelligence Activities, Intelligence Units and Operatives, Frumentarii

Roma tarihinin ilk dönemlerini anlayabilmek için elimizde bu döneme dair çok sonraları kaleme alınmış pek az antik metin ile bir avuç arkeolojik bulgudan başka kaynak yoktur. Cumhuriyet döneminin ortalarından, yani yaklaşık olarak MÖ 260'lı yıllardan itibaren ise elimizdeki birincil kaynakların artmasıyla birlikte tarihsel olayları daha sağlıklı olarak değerlendirebilmekteyiz. İstihbarat faaliyetleri açısından da durum bu genel tabloyla paralellik arz eder. Krallık dönemine dair mevzubahis konuyla ilgili pek bir kayıt olmasa da, MÖ I. yüzyılda yaşayan Romalı tarihçi Livius'dan öğrendiğimiz kadarıyla en eski dönemlerde dahi birtakım casusluk faaliyetleri yürütülüyordu. Örneğin Livius'un aktardığına göre son kral Tarquinius Superbus, bizzat kendi oğlunu bir casus olarak kullanmıştı. Kralın oğlu babasına sözde yüz çevirmiş ve o zamanlar küçük bir kent niteliğindeki Roma'nın yakınlarında karşı karşıya geldiği bir başka kent olan Gabii'ye sığınmıştı. Zamanla yeni gittiği kenttekilerin güvenini kazanıp güçlü bir konuma erişen kralın oğlu, sonunda Gabii'yi kılıç kullanmadan Roma'nın emrine sokmayı başarmıştı.¹

¹ Liv. 1.53-54. Krallık döneminin bir başka ünlü casusluk hikâyesi de Clusium kralı Lars

Hainler, savaş esirleri ve yurtlarından sürgün yemişler de istihbarî bilgi kaynağı olarak kullanılıyordu. Yine Livius'un aktardığına göre MÖ 299 yılında Romalılar bir şehri kuşatmış ve almaya çalışırken abluka altındaki şehirden iki kişi tünel kazıp Roma mevzilerine ulaşmayı başarmıştı. Bu iki adam Romalı askerleri gizlice şehrin içine götürmeyi teklif ettiler. Bu teklif güzel olmasına güzeldi ama Romalılar da bu adamların gerçekten kendilerine iyilik, hemşerilerineyse hainlik edeceklerinden emin olmalıydı. Bu yüzden adamlardan birini tutsak alıp diğeriyle beraber iki *explorator*, yani keşif kolu eri yolladılar. Adamların doğru söylediğinden emin olduktan sonra da kendilerine gösterilen tünelden 300 askeri şehre yollayıp baskın yaparak şehir halkını gafil avladılar ve şehri ele geçirmeyi başardılar.²

Romalılar karşılaştıkları toplumlardan istihbarat yöntemleri çerçevesinde çok şey öğrendiler. Bu anlamda yaşadıkları tecrübelerden çıkardıkları dersleri belki de en iyi aktaran örnek MÖ III. yüzyılda yüzleşmek zorunda kaldıkları tehlikeydi. Roma'nın bu yıllarda karşılaştığı büyük bir düşman, hem Romalı komutanların askeri karakterini şekillendirdi hem de Roma askeri tarihini derinden etkiledi. Bu büyük düşman kimileri tarafından Napoleon'dan dahi büyük sayılan bir dehanın yetişmesine imkân verecek olan³ Kartacalı Hannibal'dir. Hannibal'in gerek muharebe taktikleri gerekse muharebe dışında casuslardan faydalanışı veya karşı istihbarat faaliyetleri kapsamında değerlendirebileceğimiz bazı unsurlardan yararlanması, sonraki dönemlerde Romalı komutanların bu alana bakışını şekillendirmesi bakımından önemlidir. II. Kartaca Savaşlarından bir nesil sonra yaşayan ve antikçağın en önemli tarihçilerinden biri olarak kabul edilen Polybios ve onun izinden giden Titus Livius, Hannibal'in bu alandaki dehasını büyük bir özenle anlatır.⁴ Baskın ve şaşırtma unsurlarını lehine kullanmasını çok iyi bilen Hannibal, Romalıların hiç beklemediği bir harekâta girişip MÖ 218 yılının Kasım ayında koca bir orduyla Alp Dağlarını aşmayı kafasına koymuş ve tüm zor koşullara rağmen üç hafta gibi kısa bir sürede Po ovasına ulaşmayı başarmıştır.⁵ Ardından casusları sayesinde edindiği bilgileri askeri dehasıyla

Porsenna'yı öldürmek üzere kente gizli olarak yollanan Mucius Scaevola'nın hikâyesidir; ayrıntılar için bkz. Liv. 2.12. Antikçağ metinleri için aksi belirtilmedikçe www.loebclassics.com adresinden ulaşılan Loeb Classical Library edisyonları ve çevirileri kullanılmıştır; bu sebeple ilgili yayınların künyelerine kaynakçada ayrıca yer verilmemiştir.

² Liv. 10.10.3.

³ Liddell Hart'ın abartılı şekilde Napoleon'dan bile daha büyük gördüğü Romalı general Scipio Africanus'tur; bkz. B. Liddell Hart, *A Greater than Napoleon: Scipio Africanus* (Londra: Blackwood and Sons), 1926.

⁴ Polyb. 11.19; Liv. 28.12.1-9.

⁵ Hannibal'in hayatını konu alan akademik nitelikli bir eser yakın zamanda Türkçeye de çevrilmiştir, bu bakımdan Hannibal ile ilgili daha fazla bilgi için bakılabilir: P. Hunt, *Hannibal* (çev. S. Özgüler, İstanbul: Kronik Kitap), 2020.

birleştirip Roma'yı kendi arka bahçesinde üst üste büyük hezimetlere uğratmıştır. Hannibal hem bu hezimetler öncesinde hem de sonrasında psikolojik harp mantığı içinde değerlendirebileceğimiz bazı tedbirlere de başvurmuştur. O dönemde İtalya yarımadası tamamen Roma'nın doğrudan egemenliği altına girmiş bir yapıdan ziyade konfederatif bir rejim halindeydi. Hannibal de bu durumdan yararlanmak istedi ve Roma ile müttefiklerinin arasını açmaya koyuldu. Roma'nın müttefiklerinden aldığı desteği asgariye indirebilmek için Roma ile girdiği her muharebenin ardından tutsak olarak eline geçen Roma vatandaşlarını idam ederken Roma'ya müttefiklik bağıyla bağlı kişilerin canını bağışlayıp onları yurtlarına geri yolladı.⁶

Aynı dönemlerde Hannibal'in başvurduğu bir başka psikolojik harp unsuru daha vardı. Romalılar ardarda aldıkları hezimetler ve ordularının mahvından sonra olağanüstü hal ilan edip Q. Fabius Maximus adlı generali tek yetkili olarak atadılar. Maximus, Hannibal'in dehasını fark etmişti ve onunla bir meydan muharebesinde karşılaşmaktan çekiniyor, tedbirsiz hareket etmek istemiyordu. Bunun yerine Hannibal ve ordusunu gerilla taktiklerine başvurarak hırpalamaya çalışıyor, onu oyalıyor ve erzak sıkıntısına düşmesini bekliyordu. Fakat bu strateji, hızlı bir zafer elde etmek isteyen Romalılar arasında homurtulara neden olmuştu. Maximus'un Hannibal'den rüşvet aldığı yolunda söylentiler bile ortalıkta dolanıyordu. Casusları sayesinde bu bilgileri edinen Hannibal ise bu durumu lehine kullanmak istedi: Denk geldiği Roma arazilerinden yararlandıktan sonra onları ateşe veriyordu, fakat Maximus hakkındaki dedikoduları ayyuka çıkarmak ve düşman komutan üzerindeki baskıyı daha da artırmak için hangi toprakların Maximus'a ait olduğunu casusları sayesinde öğrendi ve bu arazileri bilhassa yakıp yakmaktan kaçındı. Bu da Maximus'un iyice köşeye sıkışmasına neden oldu; nihayetinde Maximus bu zandan kurtulabilmek için tüm topraklarını bedelsiz olarak devlete devretti.⁷ Fakat o da, stratejisi de kısa süre sonra bir kenara bırakıldı ve ertesi sene heyecanla ve mutlak bir zafer kazanma telaşıyla hareket eden Romalılar, MÖ 216 yılında Cannae muharebesinde Hannibal'e karşı tarihlerinin en ağır yenilgisini aldılar. Hannibal'in tüm bu hareketlerini çok iyi inceleyen ve nihayetinde bu tür kurnazlıklarda (Lat. *strategemata*) ondan daha üstün bir hale erişen Scipio Africanus ise sonrasında hem Hannibal'i, hem de Kartaca'yı alt etmeyi başaracaktı. Ardından gelen Romalı komutanlar da tıpkı Scipio gibi Hannibal tecrübesinden gerekli dersleri aldılar ve o zamana kadar farkında değillerse bile bundan sonra savaşta istihbaratın ve psikolojik harp

⁶ Polyb. 3.67.1-7; 3.69.5.

⁷ Liv. 22.23.

unsurlarının ne kadar önemli olduğunu anladılar.⁸

Düzenli bir İstihbarat Teşkilatının Kuruluşuna Giden Yol

*Cursus Publicus - Posta Servisi*⁹

Bilginin toplanması ve kontrol edilmesinin ne kadar önemli olduğu erken dönemlerden beri bilinen bir husustu, fakat devlet bünyesinde bir kurumun kurulması yerine, uzun bir süre boyunca bireyler kendi işlerini kendileri görme yoluna gittiler. Özellikle Cicero, gerek Roma'dayken gerekse Roma'dan uzaktayken imparatorluğun çeşitli bölgelerindeki tanıdıklarına gönderdiği mektuplarında bu husustan oldukça yakındır. Bu dönemde valiler gibi devlet yetkilileri de kendi maiyetlerinde bulunan adamlarını yahut o bölgede bulunan *publicani*'nin (vergi mültezimleri) adamlarını haberleşme

⁸ Romalıların Hannibal deneyimine dair daha geniş bilgi için bkz. D.A. Fournie, "Harsh Lessons: Roman Intelligence in the Hannibalic War", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 17.3 (2004): 502-538. Yeri gelmişken kısaca değinmekte fayda olacağını düşündüğümüz bir husus da şudur ki, Hannibal bu savaşın ardından Roma kenti üzerine yürümek yerine eski stratejisine sadık kalıp Roma'yı tamamen müttefiklerinden ayırma yolunu deneyecekti; federasyon dağılırsa, Roma'nın elindeki insan gücü de hızla eriyecek, böylece gün geçtikçe gücünü yitiren Roma, Kartaca kuvvetleri karşısında çaresizce boyun eğecekti. Bir subayı, Cannae zaferinin hemen ardından ona şöyle demişti: "Ah, keşke nasıl bir başarı kazandığını fark edebilsen! Beş gün sonra Capitolium'da (Roma) kendine ziyafet çekebilirsin!" Hannibal ise Roma'ya yürümek yerine askerlerinin dinlenmesini tercih edince aynı subayı ona tarihe geçecek şu cevabı verecekti: "Tanrılar aynı adama tüm vasıfları birden bahşetmiyor işte; kazanmasını biliyorsun ama galibiyetten faydalanmasını bilmiyorsun!" (Liv. 22.51). Aslında Hannibal'ın elinde çok fazla bir seçenek de yoktu. Meydan savaşlarında ve diğer birtakım alanlarda askeri dehası tartışılmaz olmasına rağmen kuşatma becerisi çok yüksek değildi ve henüz İtalya yollarına düşmemişken Roma'dan belki on kat daha küçük bir kenti ancak 6 aylık bir kuşatmadan sonra ele geçirebilmişti. Üstelik her türlü çabasına rağmen Roma etrafındaki halkları kendi tarafına çekmeyi başaramamıştı, bu yüzden muhtemel bir ablukayı mümkün kılacak bir yerel destekten mahrum olduğu gibi, elinde böyle bir kuşatmayı mümkün kılacak teçhizatı da yoktu. Bu nedenle Livius belki de Hannibal ile yaveri arasında böyle bir diyalog yaratıp böylesine büyük bir zafer sonrasında kuvvetleriyle Roma üzerine yürümeyen büyük komutanın her insan gibi eksik bir tarafı olduğunu makul bir şekilde okuyucusuna anlatmaya çalışıyordu. Hannibal'ın 6 ay gibi uzun bir sürede ancak ele geçirebildiği Saguntum kuşatmasıyla ilgili olarak bkz. Liv. 21.13-14; Polyb. 3.6-31. Ayrıca Hannibal'ın genel olarak antikçağın üç büyük komutanından biri olarak gösterilmesini, yani Büyük İskender ve Caesar gibi başarıları tartışılmaz komutanlarla karşılaştırılmasını sorgulayan ilginç bir makale için bkz. D. Hoyos, "Hannibal: What Kind of Genius?", *Greece and Rome*, Vol 30.2 (1983): 171-80.

⁹ Bu Latince isim aslında bu şekilde en erken MS IV. yüzyıl metinlerinde karşımıza çıkmaktadır ancak literatürde bu terim geçerlidir ve uzmanlar tarafından kullanılmaktadır. *Cursus publicus* kurumunu sistematik bir şekilde ele alan ve bu kurumun tüm gelişimini ortaya koyan, dolayısıyla önceki çalışmaların yerini alan nispeten yeni bir araştırma için bkz. A. Kolb, *Transport und Nachrichtentransfer im Römischen Reich* (Berlin, Boston: De Gruyter), 2001, 49-226.

amaçlı kullanılmaktadırlar.¹⁰ Yerel haberleşme buralarda yaşayan insanların kendi gayretlerine bırakılmıştı. Roma ile etrafındaki şehirler arasındaki iletişim daha cumhuriyet döneminin son yüzyılına girmeden temelleri atılmaya başlanmış bir sistem gibi durmaktadır.¹¹ Bu dönemde İtalya yarımadasındaki çeşitli noktalar arasındaki iletişim *cursores* adlı haberciler tarafından sağlanıyordu.¹² Bu kişiler görevlerini yapan olarak yerine getiriyorlardı. Bunlar aslında kurumsal bir yapıya kavuşmuştu ve belli noktalarda oluşturulmuş istasyonlar mevcuttu, tüm organizasyonun başında da bir sorumlu bulunuyordu, fakat bu kurum nihayetinde özel bir girişim olarak devam ettiriliyordu.¹³ Eyaletler ile merkez arasındaki bilgi akışı ve haberleşme ihtiyacı, söz konusu devlet görevlileri ve devlet evrakı olsa dahi çoğunlukla kişilerin şahsi imkânları vasıtasıyla sağlanıyordu. Fakat takdir edilmelidir ki, devleti ilgilendiren ve özellikle askeri niteliğe sahip bilgilerin resmi kanallar vasıtasıyla aktarılması, devletin güvenliği açısından elzemdi. İşte bu gibi sebeplerle bilgi toplama ve dağıtma işini bir devlet teşkilatı kurarak kurumlaştıran kişi, Roma'nın ilk imparatoru Augustus oldu.¹⁴

Speculatores ve Exploratores

Cumhuriyet döneminin erken evrelerinden beri orduların birer parçası olan *speculator* ve *explorator* gibi askerler, Augustus'un devlet idaresini ve orduyu imparatorluk rejimine uygun hale getirişi sırasında düzenli askeri birlikler olarak tesis edildi. *Explorator*'lar atlı gözcüler olarak hizmet ettiler, *speculator*'lar ise haber iletimini sağlayan ve gizli görevleri yerine getiren adeta ajanlar halini aldılar. Bu iki birim arasındaki temel fark ise aslında budur; öncelikle *explorator*'lar hareketli birlikler olup geniş bir alanda keşif faaliyeti yürütüyorlardı. Belli görevleri ifa etmek üzere toplu kuvvetler olarak hareket ediyorlardı. Bunların görevi düşmanın yerini tespit etmek ve sonrasında düşman faaliyetini merkeze bildirmektir. Bu raporlar sayesinde

¹⁰ A. M. Ramsay, "A Roman Postal Service under the Republic", *Journal of Roman Studies* 10 (1920): 79.

¹¹ Ramsay, "A Roman Postal Service under the Republic"; özellikle 81-82 ve burada mevzu bahis edilen yazıtı gözden geçiriniz: CIL I: 551=ILS 23.

¹² Bu kelime farklı zamanlarda hem imparatorun yahut bir başka devlet görevlisinin emrindeki muhaberat askerleri için hem de özel kişilerin emrindeki görevliler için kullanılmıştır; bkz. Kolb, *Transport und Nachrichtentransfer*, 160.

¹³ R. Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome* (Londra ve New York: Frank Cass), 2004, 143.

¹⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Suet. *Aug.* 49; ayrıca sistemin yüzyıllar içindeki gelişimi için bkz. Procop. *Anek.* 30; Tac. *Hist.* 2.73; Ramsay ("A Roman Postal Service under the Republic") ise araştırmasında Suetonius'un Augustus'a atfettiği posta kurumunun temellerinin haklı bir şekilde cumhuriyet döneminde aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Her halükârda Augustus'un bu yapıyı kurumlaştıran örnek aldığı cumhuriyet dönemindeki örneklerdir.

edinilen istihbarat düşmanın bir baskın yapma ihtimalini önlemiş oluyordu. Bu bilgiler aynı zamanda düşmana karşı yapılacak bir harekât sırasında düşmanı şaşırtmak için de kullanılabilirdi. *Explorator*'lar için bir başka görev de uzakta bulunan düşmanların yerini tespit edip ilgili mevkiye keşif yapmak ve bu mevkiye en iyi yaklaşma yolunu belirlemektir. *Speculator*'lar ise sabit gözlem noktalarından gözcülük yapabiliyorlardı ve görevlerini daha sınırlı sayıda ifa ediyorlardı, bu sayı bazen birkaç kişi olabiliyordu, bazen de geceleri düşman kuvvetlerini gözlemek için tek kişi olarak düşman mevzilerine sızma yapabiliyorlardı. Caesar'ın Gallia seferinde bu duruma örnekler görebiliyoruz. *Belgae* kavmine karşı yapılan Axona Savaşı'nda ileri mevzilerde düşmanı gözleyen *speculator*'lar Caesar'a düşman faaliyetini rapor ediyorlar ve aynı zamanda Romalıların ordugâhına bir baskın yapılması olasılığını da böylece ortadan kaldırıyorlardı.¹⁵

Caesar döneminde bu *speculator* birliklerinin düzenli birlikler olup olmadıkları, yani bu özel birlikleri oluşturan askerlerin lejyon içinden rastgele mi seçildiği, yoksa birliklerin bu iş için özel olarak yetiştirilen kişilerden mi oluştuğu belli değildir. Her halükârda bu birimlerin Caesar'ın ardından gelen iç savaşlar döneminde bilhassa faal olduklarını görüyoruz. Örneğin Marcus Antonius'un *speculator*'lardan oluşan bir birim kurduğu açıktır. Marcus Antonius bu birliğin kuruluşunu bastırıldığı sikkelerden birinde kutlar. Söz konusu sikkenin arka yüzünde lejyon sancaklarının etrafında açık bir şekilde *COHORTIS SPECULATORUM* ibaresi yer almaktadır. Patras'ta MÖ 32/31 yılında, Actium Savaşı'nın hemen öncesinde darbedilen bu sikke, o dönemden itibaren bu birliklerin düzenli halde kullanıldığına işaret eder.¹⁶

Augustus Actium Savaşı'ndan zaferle ayrıldıktan sonra devleti ve orduyu yeniden düzenlerken anlaşılan orduya faydası olan birimleri de ihmal

¹⁵ Caes. BG 2.11.2-3; Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome*, 121; 164. *Speculatores* ile ilgili olarak özellikle bkz. N. J. E. Austin ve B. Rankov, *Exploratio. Military and Political Intelligence in the Roman world from the Second Punic War to the battle of Adrianople* (Londra: Routledge, 1995), 12-87; A. Ezov, "The 'Missing Dimension' of C. Julius Caesar", *Historia* 45 (1996): 64-94; Caesar'ın istihbarattan nasıl yararlandığına dair genel olarak bkz. M. Richardson, *Julius Caesar's Use of Intelligence*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Defense Intelligence College) 1984; A.C. Bertrand, "Stumbling through Gaul; Maps, Intelligence and Caesar's *Bellum Gallicum*", *Ancient History Bulletin* XI (1997), 107-22.

¹⁶ Bkz. fig. 1(RRC:540, No. 544/12). Marcus Antonius için bu birliklerin oldukça önemli olduğunu Cassius Dio da (50:9.2; 50:11.1) verdiği bilgilerle doğrulamaktadır. Marcus Antonius'un bastırıldığı ve genel olarak askerlerin bulunduğu tüm tipler için bkz. E. Ritterling, "Legio", *RE*, XII (1925), 1206; *RRC*: 539-541, Nr. 544/1-39; L. Keppie, *Colonisation and Veteran Settlement in Italy 47-14 BC*, Londra, 1983, 27-29; L. Keppie, "Marc Antony's Legions", ed. M.P. Speidel, *Legions and Veterans. Roman Army Papers 1971-2000 (Mavors Roman Army Researches XII)* (Stuttgart, 2000), 78-79.

etmemiştir. Yeni kurulan düzende *speculatores* aynı zamanda imparatorluğun önemli eyaletleri ile Roma arasında ve değişik ordu birlikleri arasında haber taşıyan unsurlar halini aldı. *Cursus publicus* ile iç içe geçen bir yapı oluşturdular. Her lejyonda gözcü, haberci ve istihbarat subayı olarak görev yapan yaklaşık on kişilik bir *speculator* birimi düzenlendi. Bu birim mensupları hem piyade, hem süvari hem de *exploratio* birimlerinde hizmet verdi.¹⁷

Speculator'lar önemli haberleri iletmek için de kullanılabilirdi. Buna dair bir örnek de, Markos incilinde bulunur. Iudaea kralı Herodes Vaftizci Yahya'nın kapalı tutulduğu hapisaneyeye bir haberci olarak *speculator* gönderir ve onun idam edilmesini bildirir.¹⁸ *Speculator*'lar ayrıca belli ödemeleri veya vergileri tahsil etmek için de yollanabilirdi.

1500 kişilik *Cohors Praetoria* birliğinde de özel atlı *speculator*'lar vardı. Bunlar kendilerini yazıtlarda "*Speculatores Augusti*" olarak ifade etmektedirler.¹⁹ Bu uygulama da şüphesiz Augustus ile başlamış olmalıdır. Suetonius bir keresinde Augustus'un *speculator*'larından birinin evinde kaldığını ifade eder.²⁰ Augustus sonrası dönemde bu kişiler özellikle gizli görevler ifa etmiş, siyasi cinayetler, tutuklamalar, idamlar gerçekleştirmişlerdir.

Lejyonlarda görev yapan *speculator*'lar, görevli buldukları birliklerin muhaberat subayları olarak hizmet ediyorlardı. Suetonius ve Tacitus bu askerlerin önemli olaylarda özel kurye olarak kullanıldıklarından bahseder. MS 37 yılında doktoru, Tiberius'un iki gün içinde öleceğini söylediğinde, muhafız alayı komutanı Macro, bu haberi imparatorluk valileri

¹⁷ Daha fazla bilgi için bkz. A. von Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, ed. B. Dobson, (Köln-Graz: Bohlau Verlag), 1967², 32; 63; M. Clauss, *Untersuchungen zu den principales des römischen Heeres von Augustus bis Diokletian. Cornicularii, speculatores, frumentarii* (Bochum), 1973, 46-81; G. Carlo, "Non-Commissioned Officers, NCOs: Republic", ed. Y. Le Bohec, *The Encyclopedia of the Roman Army* (Chichester: John Wiley & Sons, Ltd), 2015, Doi: 10.1002/9781118318140.wbra1060; J. Nelis-Clément, "Non-Commissioned Officers, NCOs: Principate", ed. Y. Le Bohec, *The Encyclopedia of the Roman Army*, (Chichester: John Wiley & Sons, Ltd), 2015. Doi: 10.1002/9781118318140.wbra1059; Öte yandan bazı yazıtlarda çeşitli eyaletlerde aynı anda bazen yirmi bazen de otuz *speculator* olduğu tespit edilmiştir ve bu farklı sayıların eyaletlerde bulunan lejyon sayılarıyla alakalı olduğu düşünülmektedir; bir lejyonlu eyalette on, iki lejyonlu eyalette yirmi, üç lejyonlu eyaletteyse otuz *speculator* bulunması, her lejyonda on *speculator*'un görev yaptığı görüşünü destekler; bkz. Austin ve Rankov, *Exploratio*, 151-52.

¹⁸ Markos 6.27; akt. Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome*, 166.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. P. Speidel, *Riding for Caesar. The Roman Emperor's Horse Guard* (Londra: Batsford), 1994.

²⁰ *Aug.* 74.

ile ordu komutanlarına acilen iletmek üzere muhtemelen emrindeki *speculator*'ları görevlendirmişti.²¹

İmparator'un muhafız alayında görev yapan *speculator*'lar Traianus döneminde yerlerini yeni kurulan *Equites Singulares* adlı birime bıraktı, fakat *speculator*'lar lejyonlarda görev yapmaya devam ettiler ve temel fonksiyonları istihbarat oldu. Sonraki dönemde imparatorluğun bazı bölgelerinde muhaberathatlarında tamamen bu birliklerin rol oynadığını ve bazı bağımsız *speculator* birimlerinin kurulduğunu görüyoruz. Özellikle Kuzey Afrika'dan bir örnekte *burgus speculatorum*, yani bir nevi gözcü karakolu, bölgedeki haydutlara karşı kurulmuş bağımsız bir birim olarak öne çıkmaktadır²² ve Calceus ile Mesarfelta arasındaki yola kurulan bu karakolun bölgedeki kolluk faaliyeti dışında gözcülük faaliyetlerini de sürdürdüğünü iddia edebiliriz.

Günümüzde büyük devletler güvenlik ve takip amaçlı işler için yeryüzünün yörüngesine fırlatılan uyduların da dahil olduğu çok sayıda yüksek teknoloji ürününü kullanmaktadırlar. Antik Çağda böyle imkânların mevcut olmadığını göz önüne alacak olursak, gözcülerin ordu için önemini daha iyi kavrayabiliriz. Kısaca gözcülerin Roma ordusunun gözü kulağı olduğunu söylesek yeridir. Özellikle seferler sırasında topografik bilgilerin edinilmesinde önemliydimler.²³ Ayrıca sefer sırasında güzergâhın kesin olarak tespit edilmesini ve güzergâh üzerindeki olası tehditlere karşı gerekli önlemlerin alınmasını ve bazen bunların bertaraf edilmesini sağladılar.²⁴ Bunlar zaman zaman sefer sırasında diğer birimlerle beraber günlük ordugâhların nereye kurulacağını belirlemeye yardımcı olurlardı.²⁵ Ordu birliklerinin bazı birimleri gözcülük etmek ve devriye gezmek için görevlendirilirdiler. Özellikle bu devriye görevleri, Roma'nın kısmen kontrolü altında bulunan bölgelerde daha yoğun gerçekleştirilirdi.²⁶ Bu birimler gerekli hallerde düşmanla temasa girmekten de kaçınmazlardı.²⁷ Düşmanın gücünü ve mevzilerini tespit etmek için ordunun ana hattından çok

²¹ Tac. Ann. 6.50; Sheldon, Intelligence Activities in Ancient Rome,166.

²² Sheldon, Intelligence Activities in Ancient Rome, 167.

²³ Veget. 3.6. Bu birimin askerleri ordunun sefer güzergâhını mükemmelen bilir ve bu güzergâh üzerindeki en ufak bir tehlike yahut tehdit yaratabilecek unsura karşı gözlerini açık tutar ve bu konuda azami gayreti gösterirlerdi.

²⁴ Suet. Tib. 60.

²⁵ Plin. HN 16.208; 36.138; Caes. BG 2.17.1.

²⁶ Caesar (BG 3.2.1) orduların ve seferin güvenliğinin sağlanması için bu gibi önlemlerin sürekli olarak alındığını düşündüren olaylar anlatır.

²⁷ Düşman birliklerine sızma yapıp Kral Decebalus'u öldüren de bir *explorator*'dur. Daha fazla bilgi için bkz. aş. dipnot 37.

daha ötede bulunabiliyorlardı.²⁸ Bunlar bazı durumlarda tutsak alıp sorgulama gibi görevlerden de sorumluydular.²⁹

Arrianus'un Ektaxis adlı eserinde ordunun keşif kolunun nasıl bir düzen izlediğini aktaran önemli bir kısım yer alır. Arrianus eserinde atlı *explorator*'ların iki muharip birlik olarak komutanlarının emrinde bulunduğunu ve bu keşif kolunun ordunun önünde bulunduğunu aktarır.³⁰ İki ayrı grup olarak tertip edilmiş bu unsurlar belki keşif görevini aynı anda belli bölgelere odaklanarak yürütüyorlardı. Belki de keşif görevini gece ve gündüz dönüşümlü olarak gerçekleştiriyorlardı. Belki de biri ileri kol halinde keşif görevini yerine getirirken, öteki ileri kol ile arkadaki ana ordu arasında bir iletişim birimi olarak bulunuyordu. Bu birlikler yüksek bir araziye mevzilenip düşman birliklerinin dağılımını gözlerlerdi. Bu da Roma ordularının muhtemel muharebe alanına düşmanın pozisyonuna göre avantajlı bir şekilde yaklaşmasına imkân verirdi.³¹ Düşman ordusu tespit edildikten sonraysa düşmana hücum sırasında bu atlı birlikler piyadeye kalkan olacak şekilde ordudaki yerlerini alıyorlar ve piyade unsurunu koruyucu amaçlı bir pozisyona geçiyorlardı.³²

MS II. yüzyıldan itibaren *exploratores* birimleri her lejyonda yer alan bir alt birim haline dönüşmüşlerdir. Her ne kadar antik kaynaklarda tam olarak belirtilmese de, bu birliklerde görev yapan askerlerin mezar taşlarından özellikle bahsi geçen dönemden itibaren bu askerlerin görevlerini özel birimler olarak yerine getirmeye başladıklarını anlıyoruz. Arrianus'un

²⁸ Örneğin Tacitus general Antonius Primus'un *exploratores* biriminin ordunun ana bütününden çok daha uzaklarda keşif yaptığını ifade etmekte, bu birliklerin bu keşif faaliyeti sırasında düşman birliklerini tespit ettiklerini ve muhtemel muharebe planını buna göre belirleme faaliyetine giriştiklerini aktarır: Tac. *Hist.* 3.15-16; bazı durumlarda *exploratores* biriminin yirmi dört Roma mili (yak. otuz beş km) uzakta keşif faaliyetlerinde bulduklarına dair bilgiler vardır: Caes. *BG* 1.41.5.

²⁹ Bu gibi sıradan görevlerin dışında kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre çok farklı birtakım hizmetleri de vardı. Örneğin MS 359 yılında Perslerin kuşatması altındaki Amida kentine sızma yapıp kuşatma altındaki yerin komutanıyla bilgi alışverişi sağlama gibi bir görev bu birimlere verilmişti, ancak Persler kuşatmayı çok sıkı tuttıkları için bir türlü bu hatların gerisine sızıp kente ulaşmayı beceremiyorlardı: Amm. Marc. 19.3.3. Arrianus, (Ektaxis 1) *explorator* birimlerinin bu saydığımız türden görevlerini açıkça anar. Ayrıca çeşitli tarihçiler adlarını tamamen vermeseler de bu gibi görevlerin belirli süvari birimleri tarafından yerine getirildiğini ifade ederler; örneğin Tac. *Hist.* 3.52; Polyb. 3.41.8-9; Caes. *BC* 3.38.2.

³⁰ Arr., Ektaxis 1 (Kataskopoi Hippeis). *Explorator* teriminin Eski Yunanca karşılıkları kataskopoi, proskopoi veya skopoi'dur.

³¹ Ektaxis 11.

³² Keşif kolu için antikçağ kaynaklarında sıklıkla kullanılan diğer terimler Latince *procursatores*, *excursatores* yahut Eski Yunanca *prodromoi* kelimeleridir (Austin ve Rankov, *Exploratio*, 39-42); ancak *Exploratores* bunların daha önünde ilerleyen birliklerdir ve bu açıdan diğer birliklerden ayrılmaktadırlar.

anlatımından bu birliğe dahil olan bazı askerlerin bizzat ordu komutanına yakın bir pozisyonda yer aldıklarını görüyoruz. Böylece komutandan hızlı bir şekilde emir alıp istenilen istihbarat faaliyetini çabucak yerine getirebiliyorlardı. Yahut komutan bu birimlerden gelen bilgiler ışığında vakit kaybetmeden karar verebiliyordu. Örneğin Onosandros eserinde verdiği bilgilerde, elinde bilgi olan herhangi birinin anında komutana ulaşabildiğini ifade eder; çünkü bilginin aktarılmasındaki herhangi bir gecikme felakete yol açabilir.³³ Bu bakımdan keşif kolu temsilcilerinin komutanın en yakınında bulunması doğaldır.

Exploratio askerlerinin nasıl eğitildiklerine dair herhangi bir bilgimiz yoktur; bu birimlere askerler ilk başlarda diğer düzenli birliklerden seçilir ve görevleri bittiğinde esas birliklerinde görev yapmak üzere geri dönerlerdi. Ancak şu kadarını ifade edebiliriz ki, özellikle MS I. yüzyıldan itibaren bu birimlerde görev yapacak askerler bilhassa *auxilia* arasından tercih ediliyordu. Bu düşünceyi destekleyen bilgiler hem antik tarihçilerin metinlerinde hem de epigrafik kayıtlarda mevcuttur.³⁴ Pseudo Hyginus, her lejyonda bulunan *explorator* birimlerinin mevcudunu bize altmış beş olarak verir. Altmış beş askerlik bu kadro, kendilerine verilen çeşitli istihbarî görevleri rahatlıkla yerine getirebiliyordu.³⁵ Vegetius'a göre *explorator* mensupları komutan tarafından özel olarak ve en başarılı süvariler arasından seçiliyordu.³⁶ Buna güzel bir örnek de Tiberius Claudius Maximus'tur. Maximus mezar taşını hazırlatırken kendisi hakkında en çok öne çıkarmayı tercih ettiği bilgi kuşkusuz Traianus için Balkanlarda savaşırken yakaladığı başarılarıdır. Bu asker imparator Traianus'un Dacia seferi sırasında bir *explorator* olarak görev yaparken Dacia kralı Decebalus ile girdiği mücadelede kralı yakalayıp kellesini almıştı. Maximus'un gururla geniş geniş yer ayırttığı bu bilginin yanı sıra, mezar yazıtına bakarak bu görevinden önce orduda hızla yükseldiğini ve çeşitli birimlerde görev aldıktan sonra nihayetinde Dacia seferine de *explorator* olarak katıldığını görürüz. Claudius Maximus muhtemelen birimin komutanıydı ve emrindeki askerlerle beraber düşman hattı gerisinde keşif faaliyeti sırasında kralın yerini tespit etmiş ve düşman birliklerinin yanbaşına kadar sızmayı becerip kralı öldürmeyi başarmış, ardından da sağ geri dönüp imparator tarafından madalyalarla ödüllendirilmişti.³⁷

Auxilia'ların da kendi içlerinde *exploratio* birimleri vardı. Dura

³³ Onos. 11.6.

³⁴ Austin ve Rankov, *Exploratio*, 51-2; Tac. *Hist.* 4.57.1; 55.1.

³⁵ Ps. Hyginus'tan bilgiyi aktaran Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome*, 168.

³⁶ Veg. 3.6.

³⁷ M. P. Speidel, "The Captor of Decebalus. A New Inscription from Philippi", *Journal of Roman Studies*, 60/1 (1970), 142-53.

Europos'ta ele geçen papirüslerin birinde MS 219 yılında bu kalede görev yapan birimlerin yazılı olduğu belgede kayıtlı yedi yüz yirmi bir asker içinde on beş *explorator* bulunmaktadır. Bunlardan beşi alışıldık şekilde süvari değil, ilginç bir şekilde piyadeydi. MS 222 yılına ait bir başka belgede ise altı yüz elli bir askerden dokuzu *explorator*'du.³⁸ Ancak daha önce de belirtildiği üzere MS II. yüzyıldan itibaren genellikle *explorator*'ları bağımsız birimler olarak görüyoruz. Bunların başındaysa genellikle *praepositus* yahut *praefectus* adıyla bir komutan bulunuyordu. Bunlar piyade yahut süvari birlikleri şeklinde tertip ediliyordu ve genellikle sınıra yakın yerlerde konuşlandırılıyorlardı. Bu birlikler, özellikle imparatorluk dönemiyle oluşturulan sabit sınırların ve savunma sistemlerinin güvenliğini sağlamak için kullanılmaya başlandı. Gözetleme ve nöbet kuleleri, muhaberat noktaları bir nevi erken uyarı sistemi olarak işlev görüyor ve sınırın gerisinde konuşlanan lejyon karargâhlarına bilgi akışı sağlıyordu.³⁹

MS II. yüzyıldan itibaren özellikle Almanya'nın kuzeyinde ve Afrika'da ortaya çıkan bazı bağımsız *exploratio* birlikleri, imparatorun saha ordularıyla beraber seferlere katılmaya başladılar. Bu tür *exploratio* birimlerinin konuşlandırıldıkları noktalar bize onların işlevleri hakkında aslında net cevaplar verebilmektedir. Örneğin Mauretania Tingitana'daki *explorator* birimleri eyaletin en güneyine konuşlandırılmışlardı. Mauretania Caesarensis'te ise benzer birlikler eyaletin güneybatısının en uç noktasındaki bir karakoldaydılar. Raetia'da eyaletin en doğu ucunda konuşlandırılmışlar ve Marcomanni'yi izliyorlardı. Britanya'da *exploratio* birimleri Hadrianus Suru'nda yahut surun kuzeyindeydi. Germania Inferior'da Ren nehrinin doğusunda, Köln'ün hemen karşısındaki Divitia adlı kaledediler. Germania Superior'da yine Ren'in öteki kıyısında, Niederbieber adlı en kuzeyde bulunan noktadaydılar. Bunlar Frankları gözlüyordu. Tüm bu birlikler sınırların ötesindeki yerel faaliyetleri gözleyip durumu sınır gerisindeki birliklere raporlıyordu. Bu özellikleriyle stratejik ihtiyat birlikleri olarak düşünebileceğimiz bu birlikleri⁴⁰ bir nevi yabancı-dış istihbarat toplama birimi olarak düşünmek de çok yanlış olmaz.

³⁸ Bu tip birliklerin tam mevcudunun bin kırk olduğu bilinmektedir; bkz. Austin ve Rankov, *Exploratio*, 194.

³⁹ Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome*, 168-9.

⁴⁰ Örneğin Britanya'daki Rochester yakınlarındaki kalede ele geçen yazıtlardan bu kaleyi bir *explorator* biriminin üs olarak kullandığını anlıyoruz (*numerus exploratorum Bremensium*: RIB 1262); diğer bölgelerle ilgili örnekler ve *explorator* birimlerinin bağımsızlaşması için özellikle bkz. Austin ve Rankov, *Exploratio*, 189-95.

Frumentarii⁴¹

Explorator'lar bu şekilde daha çok dış tehditlere ve sefer sırasındaki istihbarî faaliyetlere odaklanmış bir birimken imparatorluk idaresiyle beraber gittikçe merkezileşen yapı, bu merkezi yapının başındaki tek adamın şahsi gereksinimleri gibi hususlar, bir nevi dahili istihbarat dairesi gibi çalışacak düzenli bir yapıya da ihtiyaç duyar olmuştur. Augustus'un icraatlarıyla beraber özellikle haberleşme altyapısının iyileştirilmesine yönelik olarak hızlı haberleşmeyi mümkün kılacak bir yol ağının kurulması ve bu yol ağını kullanarak imparatorluğun çeşitli bölgelerine haber getirip götüreceği bir teşkilatın ihdas edilmesi, bir dahili istihbarat dairesinin amacına uygun şekilde hareket edebileceği imkânları sağladı. Böylelikle bu birimin *frumentarii* adıyla muhtemelen MS I. yüzyılın ikinci yarısında, tam da bu türden bir birime ihtiyaç duyan Domitianus gibi gittikçe paranoyaklaşan bir imparatorun attığı adımlar sayesinde hayata geçirilmesi mümkün görünmektedir. Gerçi bu konuda araştırmacılar tam olarak ağız birliği içinde değildirler ancak *Frumentarii*'nin bir iç istihbarat servisi olarak kullanılmaya başlanması, imparator Domitianus'un bir dizi bürokratik reformuyla hayata geçmiş gibi görünmektedir. Tabii bazı araştırmacıların da bu kurumun Traianus yahut Hadrianus döneminde kurulduğunu savunduğunu eklemek gerekir.⁴²

Frumentarii tamamen askeri bir yapılanmadır. Bu birliğin adı, esas göreviyle alakalıdır. Roma ordusunun levazım birliği olan bu birimin adı

⁴¹ *Frumentarii* hakkında temel bilgiler için şunlara bkz.: O. Fiebiger, "Frumentarii", RE 7 (1910), 122-125; D. Vaglieri, "Frumentarii", DE 3 (1922), 221-224; B. Rankov, "Frumentarii, The Castra Peregrina and the Provincial Officia", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 80 (1990): 176-82; W. G. Sinnigen, "The Origins of the 'Frumentarii'", *Memoirs of the American Academy in Rome*, 27 (1962): 211-24; Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome*, 250-261.

⁴² W. G. Sinnigen "The Roman Secret Service", *The Classical Journal* 57/2 (1961): 65-72; ayrıca Sinnigen, "The Origins of the 'Frumentarii'", 223-24. Austin ve Rankov (*Exploratio*, 136) *frumentarius*'ların imparatorun emrine girişini Hadrianus dönemine ait bir yazıtta geçen "Frumentarius Augusti" ibaresine bağlar; bkz. Sinnigen, "The Origins of the 'Frumentarii'", 214-19; kurumun kuruluşunu Traianus dönemine atfederlerse bir epigrafik bulgu ile (AE 1923, 28) Aurelius Victor'un imparator Traianus'un *cursus publicus*'u sıklıkla kullandığına dair sözlerini kanıt olarak kullanırlar (*De Caes.* 13.5.6). Sinnigen bu birimin kuruluşunun Augustus'a kadar gidebileceğini iddia eden görüşleri reddetmekte; öte yandan Mommsen'in de (219, n.32) en az Nero döneminden beri *Frumentarii*'nin var olduğunu iddia ettiğini aktarmakla birlikte buna da pek ihtimal vermemektedir. Augustus kendi döneminde istihbarî faaliyetler için özellikle "delatores" denen kendine yakın kişileri kullanıyordu ancak bunların sistematik bir şekilde ve kurumsal bir yapı halinde olup olmadıkları net değildir; bu konuda bkz. W. Lintott, "Delator and Index: Informers and Accusers at Rome from the Republic to the Early Principate", *Accordia Research Papers* IX (2001-3) [Londra, 2004], 105-22; Y. Rivière, *Les délateurs sous l'empire romain* (Roma, 2002), 308 vd.

frumentum, yani tahıl kelimesinden gelmektedir.⁴³ Bu askerlerin görevinin önceleri Roma'ya yahut saray erkânına tahıl temin etmek olduğu düşünülürken, bu görevi en erken Septimius Severus döneminden itibaren üstlendikleri saptanmış; ilk dönemlerinde esasen tüm orduya tahıl tedarik ettikleri ve bu tahılın imparatorluğun çeşitli noktalarında bulunan ordu birliklerine dağıtılmasını sağladıkları tespit edilmiştir.⁴⁴ Tahıl temini göreviyle meşgul olan askerlerin bu görevlerini yerine getirmek üzere deyim yerindeyse sürekli yollarda olması gayet doğaldır. Bu nedenle daimi bir hareket halinde olan bu askerler o dönemde artık imparatorluğun çeşitli bölgelerinde konuşlandırılmış ordunun muhtelif birliklerini, eyaletlerde çeşitli bölgeleri ve imparatorluk bürokrasisi ile yerel halkı yakından takip etmek için biçilmiş kaftandı. Bu seyahatler sırasında edindikleri izlenimleri yahut sahada temas kurdukları kişilerden elde ettikleri ve imparatorun yararına olabileceğini düşündükleri bilgileri onunla paylaşma imkân ve kabiliyetleri yüksekti. İmparatorların yavaş yavaş güvenini kazandıklarını anlıyoruz, çünkü bunlar haberci, casus ve bir nevi gizli polis işlevlerini daha önceleri yürüten *speculator*'lardan devralarak "imparatorların şahsi güvenliklerini sağlamak için tercih ettikleri"⁴⁵ birim haline gelmiştir.⁴⁶

Bu birimin merkezi başkent Roma'da, imparatorun çok yakınında konumlandırılacaktır; Caelia Tepesinde bulunan *Castra Peregrina*, yani yabancılar kalesi bu birimin merkezi olarak kullanılacaktır. İnsan kaynağını lejyon askerleri oluşturuyordu ve Roma ile eyalet merkezleri arasında haber taşıyan kuryeler olarak görev yapıyorlardı.⁴⁷ Bunlar bir nevi gizli servis gibi çalışıyor ya da dahili güvenlikten sorumlu kolluk kuvveti olarak görev yapıyorlardı.⁴⁸ Asli mesuliyetleri devlet görevlilerinin yüksek gizlilikteki bilgi alışverişini sağlamak ve Roma ile eyaletler arasındaki iletişimi kurmaktır. Bir süre sonra aynı zamanda casusluk ve siyasi suikastler gibi faaliyetleri de

⁴³ Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome*, 251; Austin ve Rankov, *Exploratio*, 150; B. Rankov, "The Organisation of the Frumentarii", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 74 (1988), 149; geniş bir tanım için bkz. M.P. Sancho Gomez, "Especialistas En El Ejército Romano. La Función Militar De Los Frumentarii Durante El Principado", *Studia Historica Historia Antigua* 39 (2021), 310-17. McCunn ("What's in a name? The Evolving Role of the Frumentarii", *The Classical Quarterly* 69.1 (2019), 353-4) bu birimlerin başta gelen görevlerinin tahıl temini olup istihabari faaliyetlerinin ikincil kaldığını özellikle vurgular.

⁴⁴ Sinnigen, "The Origins of the 'Frumentarii'", 214.

⁴⁵ Austin ve Rankov, *Exploratio*, 137.

⁴⁶ *Frumentarius*'ların imparatorluğun dört bir yanında haberci olarak görev aldıkları pek çok kanıtlı aşikârdır; örneğin bkz. Tac. *Hist.* 2.73; Liv. 36.24; CIL III:1650; *Frumentarius*'ların görevleri üzerine ayrıca bkz. Clauss, *Untersuchungen*, 85-109.

⁴⁷ Austin ve Rankov, *Exploratio*, 136.

⁴⁸ Sinnigen, "The Origins of the 'Frumentarii'", 213.

yerine getirir oldular. Tabii en önemli görevlerinin imparatoru başkentteki, saraydaki ve eyaletlerdeki gelişmelerden haberdar etmek olduğunu ekleyebiliriz. İmparatorlar zamanla bu askerleri ve birimi kendi amaçlarına yönelik kullanmaya başlamışlardı. Ayrıca eyaletlerdeki arşivler de muhtemelen yıllarca bu birimler tarafından toplanan bilgilerle doluydu. Yeni bir vali eyalete atandığında, eyaletle ilgili tüm ön bilgiyi uzun yıllar burada görev yapan askerlerin çeşitli vesilelerle topladıkları arşiv kayıtlarından elde ediyor, eyalete atandıktan sonra gerçekleştireceği inceleme seyahatlerinden önce bunlardan bilgi ediniyor, eyaleti içindeki yahut dışındaki vasalet devlet temsilcileriyle ilgili kayıtlardan yararlanıyordu.⁴⁹

Çeşitli eyaletlerde bulunan lejyonlardan *frumentarius* olmaları için seçilip Roma'daki merkez karargâha yollanan askerler, Castra Peregrina'da eğitim görüyorlardı.⁵⁰ Kaledeki koğuşlarda aynı anda yaklaşık dört yüz kişi kalabiliyordu. Bu sayı imparatorluk genelindeki her lejyondan on iki ila on üç civarında askere tekabül etmektedir⁵¹ ve bazı araştırmacıların düşüncelerine göre toplam *frumentarius* mevcudunun yarısıdır, çünkü aynı anda eyalet merkezlerinde de hizmet veren bir bu kadar daha askerin olduğu tahmin edilmektedir.⁵² Bu askerler lejyonlarına bağlılardı, fakat artık başka bir birim oluşturuyorlardı ve kendi lejyonlarında herhangi bir sorumlulukları bulunmuyordu ve emir komuta bakımından lejyonlara dahil değillerdi. Bunların Roma'da *numerus frumentariorum* adıyla ayrı bir birim olduklarını ve bunların başında da kendi *centurio*'larının ve diğer komutanlarının olduğunu biliyoruz.⁵³ En üst düzey komutanlarının adı *princeps peregrinorum*'du ve bu subay *centurio* rütbesindeydi. Bu subayın emrinde yine *centurio* rütbesinde bir *subprinceps* ile muhtemelen bir *optio*, *canalicularius* ve *aedilis castrorum* da görev yapıyordu.⁵⁴ Elde bulunan çok

⁴⁹ Krş. Austin ve Rankov, *Exploratio*, 168.

⁵⁰ Amm. Marc. 16.12.66; Clauss, *Untersuchungen*, 82; 84; Rankov, "The Organisation of the Frumentarii", 149. Sancho Gomez ("Especialistas En El Ejército Romano", 327-8) bu askerlerin muhtemelen özel operasyonlara yönelik bir eğitimden de geçtiğine inanmaktadır.

⁵¹ Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome*, 251; Austin ve Rankov, *Exploratio*, 152; Clauss (*Untersuchungen*, 83) tüm lejyonlarda görev yapan toplam sayıyı doksan ila yüz *frumentarius* olarak vermektedir.

⁵² Çeşitli görüşler için bkz. Sinnigen, "The Roman Secret Service", 71; Austin ve Rankov, *Exploratio*, 152; R. Paribeni, "Dei milites frumentarii dell'approvvigionamento della corte imperiale," *Römische Mitteilungen* 20 (1905), 317; P.K. Baillie Reynolds, "Troops Quartered in the Castra Peregrinorum" *Journal of Roman Studies* 13 (1923), 177.

⁵³ Austin ve Rankov, *Exploratio*, 136; *numerus frumentariorum*, tıpkı *statores*, *pedites* ve *equites singulares* birlikleri gibi olağan "numeri" birliklerinden farklı statü ve işleyiştedirler; daha fazla bilgi için bkz. P. Southern, "The Numeri of the Roman Imperial Army", *Britannia* 20 (1989), 84.

⁵⁴ Rankov, "The Organisation of the Frumentarii", 149; Clauss, *Untersuchungen*, 85; Sinnigen, "The Origins of the 'Frumentarii'", 213.

az kanıttan *frumentarius*'ların eyalet valilerinin maiyetinin ayrılmaz bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. *Frumentarius*'lar da tıpkı *interpres*, *cornicularii* ya da *haruspex* gibi valinin emrinde görev yapan astsubaylardandı.⁵⁵

19. yüzyıl tarihçileri, tıpkı lejyonlara alınan askerlerde olduğu gibi, bu askerlerin de daha çok batıdaki eyaletlerden seçildiğini ve bunların daha elit bir birim olduğunu düşünüyorlardı, ancak son yüzyılda ortaya çıkan tablo, hem lejyona alımlar için hem de *frumentarius*'lar için oldukça farklıdır ve elimizdeki güncel bulgularla beraber bu birimde görevlendirmelerin bir coğrafi bölge ayırt edilmeksizin her lejyondan ve bölgeden asker içerdiği anlaşılmaktadır.

Frumentarii biriminde görev yapan askerlerin yazıtları daha çok MS III. yüzyıldan günümüze ulaşmıştır. Bu birim öne çıktıktan sonra kendisinden önce *speculatores augusti* tarafından yapılan görevleri devraldılar. Fakat bunların üç temel görevi, vergi toplama, haber taşıma ve günümüz polislerinininkine benzer hizmetleri yerine getirmektir.⁵⁶ *Cursus publicus*'u en sık kullanan birimlerin başında *frumentarii* geliyordu. Bunu en iyi göz önüne seren örnek, imparator Macrinus'la ilgilidir. Macrinus, Severuslara karşı verdiği mücadelede mağlup olunca, başta sıradan bir vatandaş kıyafetine bürünüp kaçarak Cilicia'daki Aegae'a ulaşmış, burada *frumentarius* kılığında girip *cursus publicus* yoluyla Nicomedia'ya, ardından da Calchedon'a kadar yol almayı başarmıştır.⁵⁷ *Frumentarius*'lar sık sık kurye olarak görev yaptıkları için, yollarda yahut muhtelif karakollarda bunlardan biriyle karşılaşmak o dönemde sıradan bir hadiseydi.⁵⁸

Frumentarius'ların esas görevi bahsettiğimiz üzere ordu için tahıl toplama ve dağıtım işiydi. MS III. yüzyılda paranın değeri düşünce, vergiler emtia cinsinden toplanmaya başlandı ve mükellefler para yerine daha çok tahıl verme süretiyle yükümlülüklerini yerine getirir oldular. Bu görevleri istihbarat hizmetini ifa etmek için biçilmiş kaftandı, çünkü başta başkent Roma ve limanları olmak üzere imparatorluğun her yerine ulaşmaları mümkündü ve esas görevleri gizli hizmetlerini yapabilmek için kendilerine

⁵⁵ Austin ve Rankov, *Exploratio*, 151.

⁵⁶ Tüm bu örneklerin dışında kalan istisnalar da mevcuttur. Mısır'daki Mons Porphyrites'te (Cebel Ebu Duhan) bir madenden sorumlu olan *centurio frumentarius* bunlardan biridir (Austin ve Rankov, *Exploratio*, 154); diğer istisnalar için bkz. Rankov, "The Organisation of the Frumentarii", 149.

⁵⁷ Cass. Dio 79.39.2-3; Herod. 5.4.7.

⁵⁸ *Frumentarius*, *beneficiarius* yahut *speculator* sıfatlı askerlere eyaletlerin herhangi bir yerinde rastlamak oldukça sıradandı. Konuyla ilgili olarak bkz. Austin ve Rankov, *Exploratio*, 168.

gerekli kılıfı sağlıyordu.

Bu hizmeti yerine getiren teşkilat mensuplarının günümüze kalan yazıtlarında sıradışı bilgiler yoktur; *frumentarius*'ların yazıtlarında da diğer mezar yazıtlarındaki genel tabloyla karşılaşırız; ailelerinin anılarını yaşatmak için diktirdikleri mezar yazıtlarında bu kimselerin de çocuklarının sevdiği babalar, eşlerine sadık kocalar yahut kardeşlik bağları kuvvetli kişiler oldukları dışında kendilerine dair pek bir bilgi edinemeyiz. Kariyer basamaklarını hızla tırmanmayı başardıkları da söylenemez; bunlar bürokrasinin içinde eriyip gitmiş askerlerdir. Bazı örneklerden bu askerlerin *frumentarius* görevlerinin ardından eyalet valisinin maiyetinde terfi aldıklarını biliyoruz.⁵⁹ Ancak içlerinde bunun ötesine geçmeyi başaran ve çok daha yüksek mevkilere gelmeyi başarmış yalnızca birkaç istisna vardır. En başarılılarından biri M. Oclatinus Adventus adlı kişidir. Oclatinus önce *speculator*, sonra *centurio frumentarius* olmuş, ardından *princeps peregrinorum*'luğa yükseltilmiş ve muhafız alayı komutanlığı yaptıktan sonra nihayetinde *consul* olmuş, daha sonra kendisine *Praefectus Urbi* görevi verilmiştir.⁶⁰ Bu örnek aynı zamanda bize bu örgütün içindeki çeşitli basamakları göstermesi bakımından da önemlidir.

Bu birimde görev yapan askerleri özellikle II. yüzyıldan itibaren birtakım ajanlık faaliyetlerini ifa ederken tespit edebiliyoruz. Hadrianus döneminden güzel bir örnek, imparatorun çevresinde bulunanları takip ettirdiğini ortaya koymaktadır. Kaynaklardaki bilgiye göre maiyetinde bulunan adamlardan birinin karısı, kocasına sürekli mektup yazarak serzenişte bulunmakta, tüm vaktini şehirde geçirmesinden ve kendisine hiç vakit ayırmamasından dem vurmaktadır. Hadrianus bunu casusları aracılığıyla (*per frumentarios*) öğrenir. Bir gün aynı adam Hadrianus'tan izin istediği zaman imparator onu hamamlarda çok vakit geçirdiği ve zevk düşkünü olduğu için azarlar. Bunun üzerine adam çok şaşırır ve karısının kendisi gibi imparatora da yazıp yazmadığını sorar.⁶¹ II. ve III. yüzyıllarda bu casusluk faaliyeti ayyuka çıkar ve *frumentarius*'lar hafife özellikleriyle toplumda bilinmeye başlarlar. Önemli komutanlar, hristiyanlar, senatörler gibi unsurların hepsi bu

⁵⁹ Bazı asker yazıtlarında bunların *frumentarius* görevlerinin ardından (*ex frumentario*) *beneficius consularis* konumuna yükseltildikleri anlaşılmaktadır. Yazıtlar ve ayrıntılar için bkz. Austin ve Rankov, *Exploratio*, 201-202; bir yazıtta *frumentarius*'un *beneficiarius tribuni* olduğunu görüyoruz; yazıt (CIL 13: 8282) ve değerlendirme için bkz. Clauss, *Untersuchungen*, 109; bazı durumlarda bu askerler *centurio (legionis)* rütbesine terfi etmişler (Clauss, *Untersuchungen*, 110), bazense *primus pilus* rütbesi almışlardır (Clauss, *Untersuchungen*, 112).

⁶⁰ ILS 2618=RIB 1234; ayrıntılı inceleme için bkz. Rankov 1987, 243-49; ayrıca bkz. Clauss, *Untersuchungen*, 113.

⁶¹ SHA *Hadrianus* 11.4-6.

ajanlar tarafından yakın takibe alınır.

Frumentarius'lar bu casusluk faaliyetleri yanında kısa zaman içinde siyasi cinayetlerde de boy göstermeye başlarlar. Örneğin Commodus ve Didius Iulianus'un bu askerleri suikastçi olarak kullandığını biliyoruz. Commodus döneminde muhafız alayı komutanı emriyle imparatorun gözde adamlarından birini evine kadar eşlik ettikten sonra öldürmüşlerdir.⁶² Didius Iulianus, Aquilius adlı bir *centurio frumentarius*'u Pescennius Niger'i ortadan kaldırması için yollar. Entrika ifşa olunca Syria valisi Niger ve Illyricum valisi Septimius Severus imparatora karşı ayaklanırlar. Macrinus ve Gallienus'un da *frumentarius*'ları casus olarak kullandığı yolunda bilgiler vardır.⁶³ Herodianus ve Cassius Dio gibi kaynaklardan *frumentarius*'ların Septimius Severus başta olmak üzere Severus Hanedanı döneminde aktif bir şekilde suikastçi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Eusebius ve Cyprianus gibi kaynaklardan da bu birime bağlı askerlerin hristiyanların peşine düştüğünü görüyoruz.⁶⁴

III. yüzyılın sonlarına doğru halkın *frumentarius*'lardan şikayeti çoğalmıştır. Bu dönemde özellikle yetkilerini aştıkları da anlaşılmaktadır. Daha Severus Hanedanı döneminde Asia eyaletinde yaşayanların *frumentarius*'ların keyfi tutuklamalar yahut haraç kesme gibi fiillerinden şikayetçi olduklarını biliyoruz.⁶⁵ Yine Asia Minor'dan bir yazıtta bu sefer bir *frumentarius* övülmekte, istese yapabileceği halde, halkı ezmediği için onurlandırılmaktadır.⁶⁶ Aurelius Victor'a göre III. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde *frumentarius*'lar iyice kontrolden çıkmıştı ve hem bu casusluk faaliyetleri hem de genel hal ve hareketleri çekilmez olmuştu. Özellikle siyasi suçluları ararlarken şehirlere ve köylere gelip özel mülklerde keyiflerine göre aramalar yapıyor, rüşvet peşinde koşuyorlardı. Nihayetinde Diocletianus başa geldiğinde *frumentarii* aleyhine bunca şikayet sonucunda bu birimi lağvetti.⁶⁷ Fakat böyle bir birimin yararlarını gayet iyi biliyordu ve *frumentarius*'ları bir yandan saf dışı bırakırken, bir yandan da onları adeta mumla aratacak bir başka birim kurma yoluna gitti. Bu birimin adı *agentes in rebus*'tur. Kaynakların aktardığına göre bu yeni birim *frumentarius*'lardan çok daha sinsi ve etkili yollar izleyecektir.⁶⁸

⁶² SHA *Commodus* 4.5.

⁶³ SHA *Macrinus* 12.4-5; *Claudius* 17.1.

⁶⁴ Cypr. Ep. 81.1; Act. Proc. Cypr. 2.

⁶⁵ W. H. C. Frend, "A Third-Century Inscription Relating to Angareia in Phrygia", *Journal of Roman Studies* 46 (1956), 46-56.

⁶⁶ C. Rouche, "Rome, Asia and Aphrodisias in the Third Century", *Journal of Roman Studies* 71 (1981), 114-17= ILS 9474.

⁶⁷ Aur. Vict. *De Caes.* 39.44; Austin ve Rankov, *Exploratio*, 137; 219.

⁶⁸ *Agentes in Rebus* biriminin *Frumentarii*'nin devamı olmasına dair bkz. Sinnigen, "The

Son olarak mercek altına aldığımız dönemin dışında olmasına rağmen, Roma İmparatorluğu'nun istihbarat faaliyetlerine dair değerlendirme faslından önce kısaca *agentes in rebus* biriminden de bahsetmekte fayda olabilir.⁶⁹

Diocletianus, halkın şikayetleri sonrası *frumentarii* birimine son verdi, fakat imparatorluk makamı ve devletin iç güvenliği açısından anlam ve önemini gayet iyi bildiği için lağvedilen bu birimi aslında farklı bir isim ve farklı bir işleyişle yeniden kuruyordu. Bu birimin adı bahsedildiği üzere *agentes in rebus*'tur. Özetlemek gerekirse saha, vaka, devlet ajanları olarak Türkçeleştirebileceğimiz bu yeni kurumun eskisinden temel farkı, mensuplarının asker değil, sivil olmalarıydı. Bağlı buldukları makam da, *magister officium* adlı imparatorluk makamıydı. Görevleri *frumentarius*'larınki ile neredeyse aynı olmakla birlikte, artık bu görevlerin koordinasyonu bu dönemde diğer istihbarat birimlerininki gibi *consistorium* adlı imparatorluk konseyi tarafından yapılıyordu. Bu bakımdan *magister officium*, bir nevi enformasyon dairesi gibi bir kuruma dönüşmüştü. Aktif olarak görev yapan *agentes in rebus* mensuplarının sayısı ise bin iki yüzü buluyordu. Bunlar eyaletlere müfettiş olarak yollanıyor ve devlet görevlilerinin yetkilerini aşıp aşmadıklarını denetliyorlardı. IV. yüzyılın ortalarından itibaren bu yıllık bir denetim halini aldı. Bunlara zamanla *curiosi*, yani jurnalci lakabı takılmıştır. Bunlar da gün geçtikçe görevlerini öylesine kötüye kullanmışlardır ki, imparator Iulianus kendi döneminde tüm aktif ajanların kurumla ilişkisini kesmiştir.⁷⁰ İki eski ajan düşman hakkında bilgi verme karşılığında göreve iade edilme talebiyle karşısına geldiğinde onları kapı dışarı kovmuştur.⁷¹ Haklarında pek çok şikayet olsa da, görevlerini suistimal etseler de, hiçbir imparator onları tamamen gözden çıkarmayı düşünmemiştir ve MS 700'lerde Bizans İmparatorluğunda yapılan büyük idari değişikliklere kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Genel Değerlendirme

Bilginin toplanması, kontrolü ve sınıflandırılması gibi ihtiyaçlar Romalılardan önce aynı coğrafyada merkezi yapılar kurmayı başaran ya da

Origins of the 'Frumentarii'", 213-4 ve ilgili not; *Agentes in rebus* ile ilişki ve geç antikçağda istihbarat dairesi ile ilişkilendirilen başka birimler için bkz. Austin ve Rankov, *Exploratio*, 219-21.

⁶⁹ Bu konuyla ilgili genel olarak bkz. W. G. Sinnigen, "Two branches of the Late Roman Secret Service", *American Journal of Philology* 80/3 (1959): 238-254; Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome*, 261-63; A. Ferrill, *Roman Imperial Grand Strategy*, (Lanham, New York, Londra: University Press of America), 1991, 56-58.

⁷⁰ Liban. *Or.* 18.48.

⁷¹ Amm. Marc. 22.7.5.

daha küçük ölçekli devlet yapıları şeklinde var olan her türlü toplum için geçerliydi. Antik Mısırlılardan, Assurlulardan bu yana Akdeniz dünyası ve etrafında yaşayan çeşitli toplumlar gerek savaşa yönelik istihbaratın gerekse devletin veya devlet otoritesinin başındaki şahsın ya da şahısların güvenliğini sağlamaya yönelik iç istihbaratın ne kadar önemli olduğunun farkındaydılar.⁷² Bu yazıda bahsettiğimiz örneklerden anlaşıldığı kadarıyla Romalılar da açık bir şekilde tarihlerinin erken dönemlerinden itibaren istihbaratın önemini kavramışlardı. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, Romalılar bu teknolojinin gayet farkındaydılar. Toprak fetihleri genişledikçe, bu bölgelerde karşılaştıkları toplumların da neredeyse istisnasız bir şekilde istihbari faaliyetler içinde olduğunu sayısız kaynaktan takip edebiliyoruz.⁷³ Dolayısıyla Romalıların bu tecrübelerden ders çıkardıklarını ve her ne kadar Romalı tarihçiler çoğu zaman bize bu faaliyetleri tüm açıklığıyla aktarmamayı tercih etseler de, meseleye dair elimizdeki çok çeşitli anlatıdan istihbarat kümesi içinde sayılabilecek her türlü faaliyeti yürüttüklerini anlıyoruz. Bu faaliyetlerin tekil kişilerin girişimlerinden çıkarak kurumsal bir yapıya bürünmesi için ise cumhuriyet döneminin sonunu beklemek gerekti. Cumhuriyet döneminde yönetim sayılı ailelerin mensupları arasında paylaşılmış da olsa, sonuçta ortada parçalı ve kısmen müşterek bir devlet yönetimi vardı ve tam olarak gücün tek elde toplanması mümkün değildi. Bu dönemde devlet mekanizmasının başına geçici bir süre için oturan her kişi, bir istihbarat kurumunun gücünün nelere kâdir olabileceğinin farkında olmalıydı. Yönetimde olmadıkları zaman zarfında böylesine kritik bir kurumun kendilerine karşı kullanılmasından çekinmeleri normaldi. Üstelik Roma egemenliği Akdeniz'in hemen hemen dört bir yanına daha MÖ II. yüzyılın ortaları gibi yayılmış olmayı başarsa da, henüz bu tarihlerde haberleşme ve yol ağı, merkezi bir yapıyı kusursuz bir şekilde destekleyecek bir durum arz etmiyordu. Bu unsurların devlet tarafından iyileştirilmesi ise devletin gittikçe merkezileşeceği *principatus* döneminde başta Augustus'un icraatlarıyla mümkün olacaktı. MÖ I. yüzyılın sonlarından itibaren atılan adımlarla gerekli altyapının uygun hale gelmesine paralel olarak istihbarat dairesi gibi çalışacak bir kurum da yavaş yavaş işlevsellik kazanmaya başladı. Augustus orduyu

⁷² Çeşitli antik uygarlıkların istihbarat faaliyetlerine dair çok sayıda araştırmalardan birkaçı için bkz. F. Dvornik, *Origins of Intelligence Services* (New Brunswick: Rutgers University Press), 1974; P. Dubovský, *Hezekiah and the Assyrian Spies. Reconstruction of the Neo-Assyrian Intelligence Services and Its Significance for 2 Kings 18-19* (Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico), 2006; F.S. Russell, *Information Gathering in Ancient Greece*, (Ann Arbor: University of Michigan Press) 1999; J. A. Richmond "Spies in ancient Greece." *Greece and Rome* 45 (1998): 1-18.

⁷³ Bu konu hakkında çok sayıda anlatının aktarıldığı bir yazı için bkz. T. N. del Hoyo, "Roman and Pontic Intelligence Strategies: Politics and War in the Time of Mithradates VI", *War in History*, 21.4 (2014): 401-21.

bizzat şahsına yemin ettirerek hem her bir askeri hem de tüm orduyu doğrudan kendine bağladığında, aynı zamanda ordunun tüm imkânlarını da kendine bağlıyordu. Dolayısıyla bu birliklerde istihbarata yönelik görev yapan çeşitli birimler de imparatorun hizmetine girmiş oldu. En yakınındakileri takip ettirdiği *delator* adı verilen “jurnalciler”i de hesaba kattığımızda aslında henüz genç olan ve kurumsal anlamda biraz da deneme yanılma yöntemiyle yol alan imparatorluğun ve başındaki tek adamın ihtiyaçlarını karşılayan kısmen kurumsal bir yapı mevcuttu.

Yüzyıllar boyunca iç ve dış istihbarat alanında görev yapan *speculatores* ve *exploratores* birimlerinin istihbarata dair bazı görevlerini muhtemelen MS I. yüzyılda kurulan ve esas işlevi orduya tahıl tedariki olan *frumentarii* birliği üstlendi. Ordunun içinde yapılanan bu yeni birliğin temsilcilerinin askere alınırken zaten her askerde aranan belli kriterleri taşımaları gerekiyordu (*Veg. 1.5*). Büyük ihtimalle *frumentarius* birliğine seçilenlerin bazı ilave niteliklere sahip olmasına da dikkat ediliyordu. Peki imparatorluğun dört bir yanındaki lejyonlardan yeni seçilen ve Roma’daki merkez karargâha gönderilen bu askerler özel operasyonlara dair eğitim alıyorlar mıydı (Sancho Gomez, “Especialistas En El Ejército Romano”, 327-28)? Bunu bugün elimizdeki kanıtlarla kesin şekilde tespit edebilmemiz mümkün değildir ancak bu askerlerin toplandıkları lejyonlardan bağımsız, müstakil bir birlik oluşturmaları, yerine getirecekleri yeni görevlerin nitelikleri gibi hususlar dikkate alınacak olursa, burada yeni işlevlerine uygun, ilave bir eğitime tâbi tutulduklarını düşünmek doğaldır.

Günümüzün standartlarında bir istihbarat teşkilatı Roma’da elbette hiçbir zaman var olmadı. Ancak o günün şartları göz önünde bulundurularak konuyla ilgili kaynaklara bakıldığında *frumentarii* birliğinin tahıl ve vergi toplamak gibi asli görevlerinin yanında sahada casusluk ve istihbarat gibi işleri de resmen üstlendiğini ve bu askerlerin tekil olarak değil, bir kurumsal yapı içinde hareket ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. İngiltere’den Mısır ve Suriye’ye kadar imparatorluğun çeşitli bölgelerinde ele geçen papirüsler ya da ordudan terhis edilen tüm *auxilia* temsilcilerine ait başkentte saklanan listeler bize imparatorluk döneminde başkent Roma’da ve eyalet merkezlerinde oluşturulan arşivlerin ne kadar zengin olduğuna dair bir fikir vermektedir. Böylesine derinlikli arşivler bir yandan istihbarat birimlerinin faaliyetlerini yürütmeye onların en önemli yardımcılarında biriydi; öte yandan bu arşivleri besleyen en önemli damarlardan biri de bu istihbarat birimleri ve topladıkları bilgilerdi.

Zamanla görevi kötüye kullanmaları ve türlü kirli işlerde görev almaları *frumentarii* biriminin kötü bir şöhret edinmesine neden oldu ve uzun zaman görev yapan bu birim III. yüzyıla gelene kadar imza attığı eylemleriyle

artık toplum arasında da iyice ifşa oldu. Bu arada ekonomideki gelişmeler doğrultusunda devletin vergi toplama usulleri de boyut değiştirmişti; nakdî vergi yerini aynî vergi usulüne bırakmıştı. İşte tam bu zamanlarda Diocletianus belki iddia edildiği üzere vergi uygulamalarındaki değişiklikten ötürü (McCunn, “What’s in a name? The Evolving Role of the Frumentarii”, 353-54), belki de bu uygulamalardaki değişiklikleri fırsat bilerek artık herkese ifşa olduğu için işlevini eskisi gibi yerine getiremeyen ve mimlenmiş bu birliği lağvetmiş gibi görünmek istedi ve devlet mekanizması içindeki kritik rolünü bildiği için yeni bir yapılandırma kapsamında eski örgütün bu sefer tamamen sivil bir versiyonunu kurdu. *Agentes in rebus* adlı bu yapı erken Bizans döneminde gittikçe bir “gizli servis” halini alacaktı.

KAYNAKÇA

- Austin, N.J.E. ve Rankov, B. *Exploratio. Military and Political Intelligence in the Roman world from the Second Punic War to the battle of Adrianople*. Londra: Routledge, 1995.
- Baillie Reynolds, P. K. "Troops Quartered in the Castra Peregrinorum" *Journal of Roman Studies* 13 (1923): 168-89.
- Bertrand, A.C. "Stumbling through Gaul; Maps, Intelligence and Caesar's *Bellum Gallicum*", *Ancient History Bulletin* XI (1997), 107-22.
- Carlo, G. "Non-Commissioned Officers, NCOs: Republic", ed. Y. Le Bohec, *The Encyclopedia of the Roman Army*, Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2015. Doi: 10.1002/9781118318140.wbra1060.
- Cyprian, (and Sister Rose Bernard Donna). *Letters (1-81) (The Fathers of the Church, Volume 51)*, Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 1964.
- Clauss, M. *Untersuchungen zu den principales des römischen Heeres von Augustus bis Diokletian. Cornicularii, speculatores, frumentarii*, Bochum, 1973.
- DE, *Dizionario Epigrafico Di Antichità Romane Di Ettore De Ruggiero*, Roma: L. Pasqualucci, 1895-.
- del Hoyo, T.N. "Roman and Pontic Intelligence Strategies: Politics and War in the Time of Mithradates VI", *War in History*, 21.4 (2014): 401-21.
- Domaszewski, A. von. *Die Rangordnung des römischen Heeres*, ed. B. Dobson, Köln-Graz: Bohlau Verlag, 1967².
- Dubovský, P. *Hezekiah and the Assyrian Spies. Reconstruction of the Neo-Assyrian Intelligence Services and Its Significance for 2 Kings 18-19* (BibOr 49) Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico, 2006.
- Dvornik, F. *Origins of Intelligence Services*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1974.
- Ezov, A. "The 'Missing Dimension' of C. Julius Caesar", *Historia* 45 (1996): 64-94.
- Ferrill, A. *Roman Imperial Grand Strategy*, Lanham, New York, Londra: University Press of America, 1991.
- Fiebiger, H.O., "Frumentarii", *RE* 7 (1910), cols. 122-125.
- Frend, W.H.C. "A Third-Century Inscription Relating to Angareia in Phrygia", *Journal of Roman Studies* 46 (1956): 46-56.
- Fournie, D.A. "Harsh Lessons: Roman Intelligence in the Hannibalic War", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 17.3 (2004): 502-538.
- Sancho Gomez, M.P. "Especialistas En El Ejército Romano. La Función Militar De Los Frumentarii Durante El Principado", *Studia Historica Historia Antigua* 39 (2021): 309-335.
- Hartel G. (ed.) 1868/1871, *S. Thasci Caecili Cypriani Opera Omnia, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum Vol. III*, Viyana, 1868/1871.

- Hoyos, D.B. "Hannibal: What Kind of Genius?", *Greece & Rome*, Vol 30.2 (1983): 171-80.
- Hunt, P. *Hannibal*, çev. S. Özgüler, İstanbul: Kronik Kitap, 2020.
- Kolb, A. *Transport und Nachrichtentransfer im Römischen Reich*, Berlin, Boston: De Gruyter, 2001. doi: <https://doi.org/10.1524/9783050048246>.
- Keppie L.J.F. "Marc Antony's Legions", ed. M.P. Speidel, *Legions and Veterans. Roman Army Papers 1971–2000 (Mavors Roman Army Researches XII)*. 75–96, Stuttgart, 2000.
- Keppie L.J.F. *Colonisation and Veteran Settlement in Italy 47–14 BC*, Londra, 1983.
- Liddell Hart, B. *A Greater than Napoleon: Scipio Africanus*, Londra: Blackwood and Sons, 1926.
- Lintott, W. "Delator and Index: Informers and Accusers at Rome from the Republic to the Early Principate", *Accordia Research Papers IX (2001-3)*, (Journal of the Accordia Research Center), [2004], 105-22.
- McCunn, S. "What's in a name? The Evolving Role of the Frumentarii", *The Classical Quarterly* 69.1 (2019): 340-354.
- Nelis-Clément, J. "Non-Commissioned Officers, NCOs: Principate", ed. Y. Le Bohec, *The Encyclopedia of the Roman Army*, Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2015. Doi: 10.1002/9781118318140.wbra1059.
- Paribeni, R. *Dei milites frumentarii dell'approvvigionamento della corte imperiale*," *Römische Mitteilungen* 20 (1905): 310-20.
- Ramsay, A. M. "A Roman Postal Service under the Republic", *Journal of Roman Studies* 10 (1920): 79-86. doi:10.2307/295790.
- Rankov, B. "Frumentarii, The Castra Peregrina and the Provincial Officia", *Zeitschrift für Papirologie und Epigraphik* 80 (1990): 176-82.
- Rankov, B. "The Organisation of the Frumentarii", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 74 (1988): 149-50.
- RE: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung, begonnen von Georg Wissowa, fortgeführt von Wilhelm Kroll und Karl Mittelhaus, unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen hrsg. von Konrat Ziegler, abgeschlossen von Hans Gärtner*. I. Reihe (A–Q) 24 Bde., II. Reihe (R–Z) 10 Bde. 15 Supplementbände. Stuttgart/ München 1893–1978. Register der Nachträge und Supplemente. München 1980.
- RIB: Roman Inscriptions of Britain, çevrimiçi: <https://romaninscriptionsofbritain.org>
- Richardson, M. *Julius Caesar's Use of Intelligence*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Defense Intelligence College, 1984.
- Richmond, J. A. "Spies in ancient Greece." *Greece and Rome* 45 (1998): 1–18.
- Ritterling E. "Legio", *RE*, XII (1925), Cols. 1186–1837.
- Rivière, Y. *Les délateurs sous l'empire romain*, Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome 311, Roma: École française de Rome, 2002.

- RRC: M.H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974.
- Rouche, C. "Rome, Asia and Aphrodisias in the Third Century", *Journal of Roman Studies* 71 (1981): 103-120.
- Russell, F.S. *Information Gathering in Ancient Greece*, (Ann Arbor: University of Michigan Press) 1999; J. A.
- Sinnigen, W.G. "Two branches of the Late Roman Secret Service", *American Journal of Philology* 80/3 (1959): 238-254.
- Sinnigen, W.G. "The Roman Secret Service", *The Classical Journal* 57/2 (1961): 65-72.
- Sinnigen, W.G. "The Origins of the 'Frumentarii'", *Memoirs of the American Academy in Rome*, 27 (1962): 211-24.
- Sheldon, R. *Intelligence Activities in Ancient Rome*, Londra ve New York: Frank Cass, 2004.
- Speidel, M.P. *Riding for Caesar. The Roman Emperor's Horse Guard*, Londra: Batsford, 1994.
- Speidel, M. P. "The Captor of Decebalus. A New Inscription from Philippi", *Journal of Roman Studies*, 60/1 (1970), 142-153.
- Southern, P. "The Numeri of the Roman Imperial Army", *Britannia* 20 (1989): 81-140.
- Vaglieri, D. "Frumentarii", *DE* 3 (1922), 221-224.

Fig. 1.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Romeinse_munten_denarius_Marcus_Antonius_Chortis_Speculatorum.jpg